

Sidotut menot taloudellisen toimeentulon mittaamisessa

MIKKO NIEMELÄ

Johdanto

1900-luvun alussa köyhyystutkimuksen pioneeri Seebom Rowntree (1901) tutki fyysisten tarpeiden edellyttämää kulutuksen minimitasoa. Köyhiä olivat hänen määritelmänsä mukaan ne, joiden tulot olivat riittämättömät fyysisen toimintakyvyn vaatimaan ruokaan, vaatetukseen ja suojaan. Varhaisissa köyhyystutkimuksissa pyrkimyksenä oli määrittää kulutuksen avulla tuloja, jonka alapuolella olevat kärsivät absoluuttisesta, fyysistä olemassaoloa uhkaavasta köyhyydestä. Länsimaisten yhteiskuntien köyhyyttä on kuitenkin jo pitkään määritelty suhteellisin ja sosiaalisin kriteerein. Suhteellisen köyhyyden määritelmän mukaisesti taloudellinen huono-osaisuus merkitsee sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuutta.

Köyhyyttä mitattaessa valtavirran köyhyystutkimus on keskittynyt ennen kaikkea tuloilla mitatun köyhyyden, pienituloisuuden, tarkasteluun (esim. Mitchell 1991; Atkinson & al. 1995). Pienituloisuuden tarkastelua on kritisoitu liian kapea-alaiseksi ja on väitetty, että pienituloisuutta tutkimalla ei tavoiteta ihmisten vaihtoehtoja, elinolosuhteita eikä toimeentulovaikeuksia (esim. Ringen 1987, 156–161; Pryke 1995; Gordon & al. 2000, 89–90).

Kirjallisuudessa on esitetty lukuisia vaihtoehtoisia ja tuloja suurempia köyhyyden mittaamistapoja, kuten subjektiivisia tai kulutusta ja elinolojen kasautuvaa deprivatiota mittaavia menetelmiä (yhteenvetona ks. esim. Nolan & Whelan 1996; Atkinson & al. 2002). Yksi ehdotettu nä-

kökulma pohjautuu jo varhaisten köyhyystutkimusten kaltaiseen menetelmään, jossa tulojen lisäksi kiinnostus kohdistuu kotitalouksien kulutustapoihin. Karkeasti jaoteltuna on erotettavissa kaksi lähestymistapaa, joissa molemmissa suhteellisen köyhyyden mittaaminen perustuu tulo-käsitteeseen, jossa otetaan huomioon kotitalouksien kulutustapojen.

Ensimmäisessä lähestymistavassa kiinnostus kohdistuu välttämättömään pidettyyn kulutukseen, jota voidaan pitää enemmän tai vähemmän universaalina, *elinvaiheesta ja elämäntilanteesta riippumattomana* kulutuksena (esim. Orshansky 1965; Podoluk 1968; Bradshaw & Morgan 1987; Bradshaw & al. 1987; Bernstein & al. 2000). Perusideana on tarkastella sellaisia kulutuseriä, joiden avulla yksilö pystyy tyydyttämään perustarpeitaan. Tämänkaltaiset perustarpeet on hyvinvointikirjallisuudessa määritelty universaaleiksi välttämättömyyksiksi, joille ei useinkaan ole vaihtoehtoa (esim. Galtung 1980, 80; Goodin 1988, 36–42). Tähän lähestymistapaan liittyvissä köyhyyden mittaamismenetelmissä kiinnostus kohdistuu välttämättömään kulutukseen, kuten ruokaan, asumiseen tai vaatetukseen.

Toisessa lähestymistavassa tarkastellaan kulutusta, joka nimenomaan on *sidoksissa erilaisiin elinvaiheisiin ja elämäntilanteisiin*. Lähtökohtana on se, että erilaiset elinvaiheeseen ja elämäntilanteeseen liittyvät valinnat tuottavat ennalta sidottuja ja eräässä mielessä ”pakollisia” pidettäviä menoeriä, jotka vaikuttavat siihen, paljonko yksilölle tai kotitaloudelle jää rahaa käytettäväksi muuhun kulutukseen. Tällaisia menoja saattavat olla esimerkiksi asumisen vuokramenot, asuntolainojen korkomenot, vakuutus- tai päivähoitomaksut. Köyhyyden näkökulmasta keskeistä on tällöin se, missä määrin tämänkaltaiset ennalta sidottu menot rajoittavat valinnanmahdollisuuksia

Kiitokset Ilpo Airiolle, Heikki Hiilamolle, Olli Kankaalle, Susan Kuivalaiselle, Veli-Matti Ritakalliolle sekä Yhteiskuntapolitiikka-lehden kahdelle anonymille refereeille arvokkaista kommentteista. Tutkimuksen tukemista kiitän Emil Aaltosen säätiötä.

esimerkiksi yhteiskunnan sosiaalisiin ja kulttuuriin aktiviteetteihin osallistumisen suhteen (Saunders 1997).

Suomessa keskustelu sidottujen tai pakollisten menojen ja toimeentulon välisistä yhteyksistä liittyy osaltaan 1990-luvun alun laman myötä virinneeseen köyhyyskeskusteluun. Laman myötä kotitalouksien tulot saattoivat romahtaa hyvinkin nopeassa ajassa, mutta eräät pakolliset menot eivät välttämättä alentuneet samassa tahdissa. Tällöin pakollisten menojen suuruus tulotasoon nähden nähtiin toimeentulo-ongelmien aiheuttajana (ks. esim. Ritakallio 1994, 88).

Ruoka ja asuminen ovat keskeisimpiä universaaleihin välttämättömyyksiin viittaavista kulutuseristä. Toisin kuin ruoka, asuminen on myös yksi keskeisimmistä elinvaiheen ja elämäntilanteen mukana muuttuvista kulutuseristä. Asunnon omistus ja siitä saatavan hyödyn elinvalhesidonaisuus ovatkin tärkeitä seikkoja myös ennalta sidottujen tai ”pakollisten” menojen näkökulmasta. Asumista ja asumiskustannusten huomioon ottamista on korostettu useissa kansallisissa yhteyksissä (ks. esim. Bradbury & al. 1986; Wolff 1990; Betson & Warlick 1998; Flatau & Wood 2000; Chotikapanich & al. 2003) sekä kansainväliseen vertailevaan köyhyystutkimukseen liittyen (De wilde & De Keulenaer 2003; Ritakallio 2003).

On osoitettu, että asunnon omistuksen ja asumiskulujen huomioon ottaminen muuttaa köyhyydestä saatavaa kuvaa. Näin käy ennen kaikkea tarkasteltaessa köyhyysriskien elinvalhesidonaisuutta. Etenkin asunnon omistus tuottaa horisontaalista, elinvalheiden välistä, uudelleenjakoa ja parantaa näin ikääntyvän väestön suhteellista asemaa (ks. esim. Venti & Wise 1991; Burke 1998; Flatau & Wood 2000; Ritakallio 2003). Asumiskulut näkyvät myös alueellisten toimeentuloerojen tarkastelussa. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla asuntojen reaalihinnat ovat huomattavasti korkeampia kuin muualla Suomessa. Tästä näkökulmasta asumismenot liittyvät elämisen kalteuden alueellisiin eroihin, sillä asuntojen reaalihinnat vaikuttavat myös kotitalouksien asunomoihin (Riihelä & Sullström 2001, 10–12).

Sekä universaaleihin välttämättömyyksiin kiinnittyvässä lähestymistavassa että kotitalouden elinvalheeseen ja elämäntilanteeseen viittaavia menoja huomioon ottavassa lähestymistavassa kiinnostus kohdistuu siis asumiseen liittyviin menoihin. Asumista voidaan pitää yhtenä keskeisimmistä universaalisista perustarpeista, ja näin ollen

se on keskeinen teema välttämättömyyskulutuksesta keskusteltaessa. Toisaalta asumiseen liittyvät maksut eivät jakaudu universaalisesti, koska ne vaihtelevat elämäntilanteen ja elinvaiheen mukaan.

Erilaisten elinvalheeseen ja elämäntilanteeseen liittyvien menoerien huomioon ottamisesta kotitalouksien toimeentuloa mitattaessa on keskusteltu myös suomalaisessa kontekstissa. Kirjassaan ”Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi” Osmo Soininvaara (1994, 198) ehdotti toimeentulokäsitteeksi perustuloa¹, joka muodostuu siten, että käytettävissä olevista tuloista vähennetään menot asumiseen ja lasten päivähoitoon. Tutkiessaan lapsiperheiden taloudellisen aseman kehitystä Heikki Hiilamo (2002a) tarkasteli käytettävissä olevien tulojen erää, jota hän nimittää elinvaraksi. Elinvara tarkoittaa rahamäärää, joka jää perheelle muuhun kulutukseen ansiotulojen ja/tai tulonsiirtojen, verojen sekä veronluonteisten maksujen, ay-jäsenmaksujen, vuokratulujen ja päivähoitomaksujen jälkeen (ks. myös Hiilamo 2000). Samankaltaiseen ideaan perustuu myös Tuire Sihvon (1997, 168) käyttämä vapaa tulo, joka muodostuu siten, että rahatuloista vähennetään niin sanotut pakolliset maksut. Hänen tutkimuksessaan pakollisiin maksuihin sisältyivät asuntolainojen korot ja kuoletukset, korvattavat lääkkeet, lääkinnälliset laitteet ja välineet, lääkäri-, poliklinikka- ja sairaalamaksut, lasten päivähoito sekä koulutusmenot.

Otettaessa huomioon erilaisia kulutusmenoja ongelmallista on se, mitä kulutuseriä taloudellisista toimeentuloa mitattaessa tulisi ottaa tarkastelun kohteeksi. Mitkä ovat ne välttämättämyydet, joihin kaikilla tulisi olla varaa, tai mitä menoja voidaan pitää sellaisena elinvalheeseen tai elämäntilanteeseen liittyvänä kulutuksena, jota voidaan sanoa pakolliseksi, ja kenen tulisi päättää, mitä näihin menoihin sisältyy? Kysymykset liittyvät laajalti minimitoimeentulon määrittelyyn ja tätä kautta ennen kaikkea koko tarveharkintaisen vähimmäistoimeentuloturvan standardeihin (ks. esim. Veit-Wilson 1998, 21–23).

Lisäksi kulutusmenoihin pohjautuvat aineistot

¹Tässä artikkelissa perustulolla viitataan ainoastaan tuloikäsitteeseen, jossa käytettävissä olevista tuloista on vähennetty menot asumiseen ja lasten päivähoitoon. Näin ollen käytetty perustulon käsite ei viittaa tulonsiirtojärjestelmän kannustinkirjallisuuden perustulo- tai kansalaispalkkakeskusteluun (ks. Parpo 2001, 27–28).

tuovat mukanaan ongelmia. Vaikka esimerkiksi ruokaa ja asumista voidaan yleisesti pitää välttämättömyyksinä, on selvää, että kaikki kulutus ruokaan tai asumiseen ei aina ole luonteeltaan välttämätöntä tai pakollista. Pulmallista on esimerkiksi asumiskustannusten tason määrittely: otetaanko huomioon kaikki asumiskustannukset vai tulisiko tutkijan ottaa kantaa siihen, asuvatko jotkut kotitaloudet itselleen selkeästi "liian kalliissa" vuokra- tai omistusasunnossa. Kulutusmenoihin pohjautuvilla aineistoilla ei voida esimerkiksi kontrolloida, johtuvatko "ylisuuret" asumismenot kenties kotitalouden omasta valinnasta, esimerkiksi sijoitusmielessä ostetusta asunnosta. (Keskustelusta yleisesti ks. esim. Mack & Lansley 1985; Baxter & Moosa 1996.)

Useissa tapauksissa huomioon otettavien kulutuserien määrittäminen on luonteeltaan normatiivista. Lisäksi ennen kaikkea välttämättömyyskulutusta tarkasteltaessa yksilöllisten preferenssien huomioon ottaminen on vähäistä. Kotitalouden elinvaiheeseen ja elämäntilanteeseen liittyvän kulutuksen huomioon ottavan lähestymistavan näkökulmasta preferensseille sen sijaan nimenomaan pyritään jättämään tilaa: yksilö lopulta päättää, mitä hän ennalta sidottujen tai "pakollisten" menojen jälkeen tuloillaan tekee. Tästä huolimatta kulutusmenojen määrittämisen normatiivisuus säilyy: se, mitä menoja otetaan huomioon, vaikuttaa luonnollisesti taloudellisesta toimeentulosta saatavaan kuvaan.

Tutkimusasetelma

Tämän artikkelin lähtökohta on, että suhteellisen köyhyyden määritelmän mukaisesti taloudellinen huono-osaisuus merkitsee sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuutta (esim. Sen 1992, 28; Saunders 1997). Tästä näkökulmasta elinvaiheen ja elämäntilanteen myötä vaihtelevat ennalta sidotut kulutusmenot vaikuttavat ennen kaikkea siihen, miten paljon vapaaksi jäävien tulojen määrä rajoittaa valinnanmahdollisuuksia. Kyse ei ole siitä, mitä kulutetaan, vaan siitä, onko kotitaloudella mahdollisuus osallistua yhteiskunnassa vallalla olevaan elämäntapaan. Keskeistä on se, jääkö kotitaloudelle näiden ennalta sidottujen tai "pakollisten" menoerien jälkeen resursseja osallistua normaaleihin sosiaalisiin ja kulttuurisiin aktiviteetteihin.

Suomessa tämäntyyppinen empiirinen tutki-

mus on ollut vähäistä. Aiemmissa tutkimuksissa taloudellista toimeentuloa ja sen muutoksia on tutkittu siten, että tulojen lisäksi on otettu huomioon esimerkiksi asumismenoja, päivähoitomaksuja ja terveydenhoitomenoja. Asumismenoja lukuun ottamatta huomiota ei kuitenkaan ole kiinnitetty siihen, millä tavoin valitut sidotut menot jakautuvat väestössä, eikä siihen, missä väestöryhmissä menot erityisesti kuormittavat rahankäyttöä. Lisäksi kiinnostus ei ole kohdistunut siihen, missä määrin sidottujen menojen huomioon ottaminen vaikuttaa pienituloisuudesta saatavaan kuvaan ja väestöryhmittäiseen paikantumiseen.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan nimenomaan näitä kysymyksiä. Kiinnostus kohdistuu ensinnäkin siihen, miten sidotuiksi katsotut menot jakautuvat väestössä. Toiseksi tutkimuksessa tarkastellaan sidottujen menojen suhdetta kotitalouden tuloihin, jolloin voidaan tarkastella, kuinka suuren osan menot vievät kotitalouksien tuloista. Kolmantena tutkimuskysymyksenä on, miten sidottujen menojen huomioon ottaminen muuttaa kuvaa pienituloisuuden laajuudesta ja väestöryhmittäisestä paikantumisesta.

Taulukossa 1 on esitelty tässä tutkimuksessa tarkasteltavat menoerät. Kuten aikaisemmin todettiin, sidotuiksi katsottujen menojen valinta on aina jossakin määrin normatiivista. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole pyrkiä tyhjentävästi määrittelemään, mitä menoja tulisi ottaa huomioon, vaan suurin osa tarkasteltavista menoista on jo aiemmissa tutkimuksissa ehdotettuja tai käytettyjä. Näin on tehty asumiseen, terveyteen ja lapsiin viittaavien kulutusmenojen kohdalla. Muiden sidottujen menojen joukossa sen sijaan on joitakin menoja, joita ei ole aiemmissa tutkimuksissa käsitelty (vakuutukset ja opintolainojen korot).

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimuksen aineistona käytetään Tilastokeskuksen vuoden 2001 kulutustutkimusta (N = 5 495). Se on poikkileikkausaineisto, jossa perusjoukon muodostavat Suomessa asuvat yksityiskotitaloudet. Kotitalouden muodostavat ne henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät tulojaan yhdessä. Laitostaloudet ja niihin kuuluvat henkilöt, kuten vanhainkodeissa, hoitolaitoksissa tai pitkäaikaisesti vankeudessa tai sairaalassa asuvat, eivät ole mukana tutkimuksessa (ks. Kotitalouksien ..., 2003).

Taulukko 1. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavat sidotut menot

Asuminen	Terveys	Lapset	Muut
Varsinaisen asunnon vuokra Omistusasunnon yhtiövastikkeet Asuntolainojen korot Varsinaisen asunnon tontin vuokra Omakotikiinteistön palovakuutusmaksu Omakotikiinteistön osuus kotivakuutuksesta Varsinaisen asunnon vesi- ja jätevesimaksut Varsinaisen asunnon energia	Lääkkeet Lääkinnälliset tarvikkeet ja välineet Lääkäri-, sairaala- ja poliklinikkamaksut	Päivähoitopalvelut Menot perus- ja keskiasteen koulutukseen	Opintolainojen korot Veronluonteiset maksut Työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksut Vakuutukset

Kulutustutkimusaineiston tutkimusyksikkönä on kotitalous. Suositusten (Atkinson & al. 2002, 98–101) mukaisesti kotitalousaineistoon pohjautuvat tiedot on muutettu yksilötiedoiksi. Otostiedot muunnetaan väestötasolle aineistoon sisältyvien korotuskertoimien avulla. Standardimennettelytavan mukaisesti tämä tapahtuu siten, että jokaisen kotitalouden korotuskerroin kerrotaan kotitalouden jäsenten lukumäärällä. Tällöin tulokset raportoidaan koko väestön tasolla.

Tutkimuksessa käytettävät tulo- ja kulutusmenokäsitteet ovat kotitalouden vuotuiset rahatulot ja -menot. Rahatuloissa ei oteta huomioon käytettävissä oleviin tuloihin sisältyviä laskennallisia eriä, joita ovat laskennalliset asuntotulot, luontoisedut ja omaan käyttöön tuotettujen maataloustuotteiden arvo. Vastaavasti rahamenoissa ei oteta huomioon kokonaismenoihin sisältyviä laskennallisia eriä, joita ovat mm. oman asunnon asuntoetu, oman talon arvovähennys sekä omat ja saadut maatalous- ym. tuotteet. Kotitaloudet tehdään vertailukelpoisiksi jakamalla sekä kotitalouden tulot että menot kussakin tapauksessa kotitalouden kulutusyksikkökertoimella. Tässä tutkimuksessa käytetään modifioitua OECD:n ekvivalenssiskaalaa, jossa kotitalouden ensimmäinen yli 13-vuotias saa suhdeluvun 1, muut yli 13-vuotiaat saavat suhdeluvun 0,5 ja alle 13-vuotiaat saavat suhdeluvun 0,3 (Hagenaars & al. 1994).

Analyseissä edetään seuraavasti. Aluksi tarkastellaan tässä tutkimuksessa määriteltujen sidottujen menojen (ks. taulukko 1) suuruutta ja jakautumista väestössä. Analyysit suoritetaan keskiarvotarkasteluin. Kotitalouden elämäntilannetta ja elinvaihetta kuvataan muuttujalla, jossa otetaan huomioon kotitaloustyyppi ja kotitalouden viitehenkilön tai nuorimman lapsen ikä. Kotitaloustyyppin mukaan muuttuja jakautuu viiteen luokkaan: yhden hengen talouksiin, lapsettomiin pareihin, kahden huoltajan lapsiperheisiin, yhden huoltajan lapsiperheisiin ja muihin kotitalouk-

siin. Yhden hengen talouksien ja lapsettomien parien kohdalla tarkastellaan lisäksi kotitalouden viitehenkilön ikää, kun taas lapsiperheiden kohdalla tarkastellaan nuorimman lapsen ikää.

Tämän jälkeen tutkitaan sidottujen menojen suhdetta tuloihin ja tarkastellaan, eroaako tulojen ja sidottujen menojen suhteesta saatu kuva pienituloisten ja muun väestön välillä. Myös tämä tarkastelu tehdään edellä esitellyn elämäntilannetta ja elinvaihetta kuvaavan muuttujan suhteen. Pienituloisuutta mitataan suhteellisella tulometodilla. Pienituloisiksi tutkimuksessa määrittyvät ne, joiden ekvivalentit rahatulot ovat alle 60 prosenttia väestön kulutusyksikköä kohti laskettujen rahatulojen mediaanista (RAHA60).

Tämä jälkeen kiinnostus kohdistuu siihen, millä tavoin erilaisten sidottujen menojen huomioon ottaminen vaikuttaa pienituloisuuden laajuudesta ja paikantumisesta saatavaan kuvaan. Asumismenot huomioon ottavassa toimeentulomitassa rahatuloista vähennetään asumismenot, terveydenhoitomienot huomioon ottavassa toimeentulomitassa vastaavasti terveydenhoitomienot. Periaate toimii kaikkien toimeentulomittojen kohdalla samalla tavoin. Pienituloisuus lasketaan jokaiselle toimeentulomitalle erikseen samalla tavoin kuin edellä ainoastaan rahatuloilla mitattaessa esitettiin.

Erilaisten toimeentulomittojen vaikutusta pienituloisuusriskien väestöryhmittäiseen kuvaan tarkastellaan standardimetoidein. Pienituloisuusriskejä tarkastellaan pienituloisuusasteittain. Selettävinä muuttujina ovat kotitaloustyyppi, kotitalouden viitehenkilön ikä, kotitalouden viitehenkilön sosioekonominen asema ja asunnon hallintasuhde. Näin analyysi antaa edellisiä analyysijä monipuolisemman kuvan elinvaiheeseen ja elämäntilanteeseen liittyvien tekijöiden vaikutuksista.

Tulokset

Sidottujen menojen jakautuminen eri väestöryhmissä

Tutkimuksessa tarkasteltavien sidottujen menojen jakaumien tunnusluvut on esitetty liitetaulukossa 1. Keskiarvoja tarkasteltaessa suurin menorä on asumisen pääryhmä ja muiden pääryhmien osuudet ovat koko väestön tasolla selkeästi pienempiä. Tulos sinänsä ei ole yllättävä, sillä tässä tutkimuksessa tarkastelluista menoista juuri asumismenot kohdistuvat kaikkein selkeimmin koko väestöön. Sen sijaan ennen kaikkea terveyteen ja lapsiin viittaavat menot ovat jo lähtökohtaisesti linkittyneet tiettyihin elämäntilanteisiin tai elinvaiheeseen.

Vaikka koko väestön tasolla keskimääräiset luvut saattavat olla pieniä, niiden vaikutus joillekin väestöryhmille tai kotitalouksille saattaa olla huomattava. Taulukossa 2 sidottujen menojen keskimääräistä jakautumista tarkastellaan pääryhmätasolla hieman tarkemmin nimenomaan elämäntilanteen ja elinvaiheen näkökulmasta. On otettava huomioon, että taulukossa 2 vertaillaan kulutusyksikköä kohti laskettuja sidottuja menoja, eli menot on jaettu kotitalouden kulutusyksikkökertoimella. Tällöin euromääräisiä menoja tulee verrata ainostaan samankokoisten kotitalouksien sisällä, sillä erilaisista kulutusyksikköluvuista johtuen erikokoisten kotitalouksien vertaaminen keskenään antaa väärän kuvan sidottujen menojen suuruudesta erikokoisissa kotitalouksissa.

Asumisen elinvaihesidonnaisuus näkyy selkeästi yhden hengen talouksia ja lapsettomia pareja tarkasteltaessa. Näiden kotitaloustyyppien kohdalla asumismenot pienenevät siirryttäessä nuorimmasta ikäryhmästä vanhimpaan (ks. esim. Bradbury & al. 1986; Venti & Wise 1991). Lisäksi lapsiperheiden väliset erot ovat kiintoisia. Kahden vanhemman talouksissa asumismenot ovat nuorimman lapsen iän suhteen lineaarisia siten, että mitä vanhempi lapsi on, sitä vähemmän kulutetaan asumiseen. Myös tässä kohdin voidaan olettaa, että kyse on asumismenojen elinvaihesidonnaisuudesta, sillä nuorimman lapsen ikä indikoi jossain määrin myös vanhempien ikää. Samankaltainen suhde on havaittavissa myös yhden vanhemman talouksissa, tosin erot eivät ole tässä kohdin lineaarisia.

Myös terveydenhoitomenot ovat elinvaihesidonnaisia. Tämä seikka ei ole yllättävä, sillä on melko selvää, että tarve terveydenhoitoon kasvaa

iän karttuessa. Tämä näkyy selkeästi tarkasteltaessa yhden hengen ja lapsettomien parien talouksia, joiden kohdalla ikäryhmien väliset erot ovat lineaarisia. Lapsiperheitä tarkasteltaessa erot eivät ole yhtä selkeitä. Tosin myös kahden vanhemman talouksissa menot terveydenhoitoon lisääntyvät nuorimman lapsen iän kasvaessa. Sen sijaan yhden vanhemman talouksissa erot eivät ole lineaarisia. Edelleen on kuitenkin havaittavissa, että terveydenhoitomenot ovat pienimmät niissä talouksissa, joissa nuorimman lapsen ikä on alle kolme vuotta, ja vastaavasti suurimmat niissä talouksissa, joissa on jo aikuisia lapsia.

Kuten liitetaulukosta 1 on havaittavissa, lapsiin viittaavista menoista suurin osa on päivähoitomaksuja ja perus- ja keskiasteen koulutukseen liittyvät menot ovat vain marginaalisia. Lapsiin liittyvät menot kohdistuvat luonnollisesti niihin kotitalouksiin, joissa on alaikäisiä lapsia. Kahden vanhemman talouksia tarkasteltaessa on kiintoisaa havaita se, että menot ovat suurimmillaan talouksissa, joissa nuorimman lapsen ikä on 3–6 vuotta. Tätä selittää se, että alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmilla on mahdollisuus hoitaa lapsiaan kotona kotihoidon tuen avulla. Vastaavasti yli 7-vuotiaat ovat jo kouluikäisiä. Näin ollen suurin tarve päivähoitoon on talouksissa, joissa on 3–6-vuotiaita lapsia (Forssén 1998; Hiilamo 2002b; NOSOSCO, 2003).

Yhden vanhemman talouksissa kuva ei kuitenkaan ole yhtä selvä, sillä menot ovat miltei yhtä suuret sekä alle 3-vuotiaiden lasten talouksissa että 3–6-vuotiaiden lasten talouksissa. Yksi selitys tälle saattaisi olla se, että yksinhuoltajatalouksilla ei välttämättä ole mahdollisuutta hyödyntää kotihoidon tuen kaltaisia ratkaisuja samassa mitassa kuin kahden huoltajan talouksissa. Asia liittyy siihen, että perhe toimii huomattavana toimeentulon turvaajana. Näin ollen, kun kotitaloudessa on vain yksi työikäinen ihminen, hänellä ei välttämättä ole varaa hoitaa lastaan kotona, toisin kuin kotitaloudessa, jossa toinen vanhemmista voi olla samaan aikaan palkkatyössä (ks. Airio & Niemelä 2004). Nämä olettamukset ja tulokset ovat kuitenkin ristiriidassa muiden tutkimustulosten kanssa, sillä kotihoidon tukea tutkittaessa on osoitettu, että yksinhuoltajat käyttävät sitä vähintään yhtä usein kuin kahden vanhemman taloudet (Haataja 2004).

Muiden sidottujen menojen kohdalla ei ainaakaan pääryhmätasolla ole havaittavissa suuria eroavuuksia. Yhden hengen talouksia ja lapsetto-

Taulukko 2. Keskimääraisten kulutusyksikköä kohti laskettujen rahamenojen jakautuminen elinvaiheen mukaan vuonna 2001 kulutusmenoerittäin (€/vuosi)

	Asuminen	Terveys	Lapset	Muut	Yhteensä
Yhden hengen talous					
alle 25 vuotta	3 010	164	8	220	3 402
25–44 vuotta	3 323	294	7	621	4 245
45–64 vuotta	2 464	542	0	541	3 547
yli 64 vuotta	1 937	916	0	179	3 032
Lapsettomat parit¹					
alle 25 vuotta	2 949	268	10	428	3 656
25–44 vuotta	2 665	444	4	843	3 956
45–64 vuotta	1 806	848	1	854	3 491
yli 64 vuotta	1 335	1 087	0	350	2 772
Kahden vanhemman taloudet					
alle 3 vuotta ²	2 149	348	297	680	3 474
3–6 vuotta ²	2 106	360	674	710	3 850
7–12 vuotta ²	1 741	393	101	716	2 952
13–17 vuotta ²	1 667	549	7	688	2 911
myös aikuisia lapsia	1 335	521	43	710	2 609
Yhden vanhemman taloudet					
alle 3 vuotta ²	2 806	140	371	431	3 748
3–6 vuotta ²	3 399	452	376	378	4 605
7–12 vuotta ²	3 167	454	96	475	4 192
13–17 vuotta ²	2 499	374	18	801	3 692
myös aikuisia lapsia	2 259	464	33	462	3 219
Muut kotitaloudet	1 351	582	25	510	2 468
Kaikki	2 012	554	116	621	3 303

¹Kotitalouden viitehenkilön ikä.

²Kaikki lapset alaikäisiä, nuorimman lapsen iän mukaan.

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta

mia pareja tutkittaessa on kuitenkin havaittavissa, että opintolainojen korkojen maksut, vakuutukset ja erilaiset veronluonteiset maksut ovat tyypillisiä ennen kaikkea keski-ikäiselle väestölle. Lapsiperheiden kohdalla menot sen sijaan jakautuvat melko tasaisesti eri perhetyyppien välillä.

Sidottujen menojen suhde tuloihin

Taloudellisen toimeentulon näkökulmasta keskeinen kysymys on se, missä määrin sidotut menot ”rajoittavat” valinnanmahdollisuuksia muuhun kulutukseen. Taulukossa 3 tarkastellaan tässä tutkimuksessa sidotuiksi katsottujen menojen suhdetta tuloihin. Lisäksi kiinnostus kohdistuu siihen, onko sidottujen menojen suhde tuloihin erilainen pienituloisten ja muun väestön välillä eri elinvaiheissa.

Taulukon 3 ensimmäisessä sarakkeessa tarkastellaan niiden osuutta, joiden sidotut menot ovat käytettävissä olevia rahatuloja suurempia. Tällai-

sia tapauksia löytyy ainoastaan pienituloisten kohdalla. Elinvaiheen mukaan lapsiperheet ovat tästä näkökulmasta katsottuna hyvässä asemassa, kun taas ennen kaikkea yhden hengen kotitalouksissa ikääntyneitä lukuun ottamatta on löydettävissä kotitalouksia, joilla sidotut menot ylittävät niiden rahatulot. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että sidotut menot ovat harvassa tapauksessa rahatuloja suurempia myös pienituloisten kohdalla.

Seuraavassa sarakkeessa tarkastellaan sidottujen menojen osuutta rahatuloista. Ero pienituloisten ja muun väestön välillä on huomattava: kokonaisuudessaan pienituloisilla sidottujen menojen osuus on noin 40 prosenttia rahatuloista, kun se muulla väestöllä on vain 20 prosenttia. Yhden hengen talouksia tarkasteltaessa esiin nousevat ennen kaikkea pienituloiset 25–44-vuotiaat, joiden kohdalla sidottujen menojen osuus tuloista on jopa yli 80 prosenttia ja ero muihin 25–44-vuo-

Taulukko 3. Sidottujen menojen ja rahatulojen suhde pienituloisilla ja muulla väestöllä elinvaiheen mukaan (%)¹

	Niiden osuus, joiden sidotut menot ovat rahatuloja suurempia		Sidottujen menojen osuus rahatuloista			
	Pienituloiset	Muut	Pienituloiset	Muut	Erotus	
Yhden hengen talous ²						
alle 25 vuotta	5,0	–	50,1 (112)	32,7 (61)	17,4	
25–44 vuotta	16,1	–	84,1 (49)	26,3 (249)	57,8	
45–64 vuotta	8,4	–	40,0 (78)	24,1 (275)	15,9	
yli 64 vuotta	–	–	30,7 (152)	26,6 (266)	4,1	
Lapsettomat parit ²						
alle 25 vuotta	–	–	51,7 (35)	26,3 (95)	25,4	
25–44 vuotta	–	–	40,4 (13)	20,3 (293)	20,1	
45–64 vuotta	11,4	–	54,3 (42)	16,7 (779)	37,6	
yli 64 vuotta	3,4	–	26,2 (42)	18,8 (472)	7,4	
Kahden vanhemman taloudet						
alle 3 vuotta ³	–	–	33,2 (27)	22,2 (347)	11,0	
3–6 vuotta ³	–	–	28,5 (15)	22,8 (297)	5,7	
7–12 vuotta ³	–	–	29,1 (19)	16,8 (334)	12,3	
13–17 vuotta ³	4,2	–	33,4 (21)	17,1 (203)	16,3	
myös aikuisia lapsia	–	–	19,8 (40)	14,7 (645)	5,1	
Yhden vanhemman taloudet						
alle 3 vuotta ³	–	–	31,1 (7)	38,6 (7)	–7,5	
3–6 vuotta ³	–	–	51,8 (13)	36,4 (22)	15,4	
7–12 vuotta ³	–	–	48,1 (9)	33,0 (37)	15,1	
13–17 vuotta ³	–	–	42,6 (14)	26,8 (38)	15,8	
myös aikuisia lapsia	–	–	35,2 (19)	22,0 (128)	13,2	
Muut kotitaloudet	8,1	–	42,2 (35)	15,7 (197)	26,5	
Kaikki	3,5	–	39,8 (1 980)	20,2 (4 745)	19,6	

¹ Suluissa luokkien tapausten lukumäärät ilman korotuskerrointa. Sidottujen menojen prosenttiosuudet rahatuloista kuitenkin laskettu korotuskertoimella painotettujen muuttujien suhteen.

² Kotitalouden viitehenkilön ikä.

³ Kaikki lapset alaikäisiä, nuorimman lapsen iän mukaan.

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta

tiaisiin on noin 60 prosenttia. Tämä ikäryhmä korostui sidottujen menojen suhteellisella suuruudella myös edellisessä tarkastelussa. Yhden hengen talouksien väliset erot pienituloisten ja muun väestön välillä ovat yleisestikin melko suuria. Ainoan poikkeuksen tekevät ikääntyneet, joiden kohdalla pienituloisten ja muun väestön välillä ei ole huomattavaa eroa. Sama tilanne on myös lapsettomien parien suhteen: pienimmät ryhmien väliset erot ovat ikääntyvien kohdalla. Sen sijaan muiden ikäryhmien kohdalla erot pienituloisten ja muun väestön välillä ovat sangen suuria.

Lapsiperheiden suhteen erot pienituloisten ja muun väestön välillä ovat maltillisempia kuin edellä. Lukuun ottamatta yhden vanhemman talouksia, joiden nuorimman lapsen ikä on alle 3 vuotta, pienituloisten prosenttiosuudet ovat suu-

rempia kuin muulla väestöllä. Kiintoisa tulos lapsiperheiden kohdalla on se, että sidottujen menojen osuus tuloista on yhden vanhemman talouksilla pääsääntöisesti suurempaa kuin kahden vanhemman talouksissa riippumatta siitä, onko kyseessä pienituloinen vai ei.

Niin yhden hengen talouksia kuin yhden vanhemman talouksia tarkasteltaessa voidaan palata keskusteluun siitä, missä määrin perhe ja ennen kaikkea niin sanottu kahden elättäjän malli turvaavat kotitalouden toimeentuloa. Kuten taulukosta 2 havaittiin, sidotut menot jakautuvat kokonaisuudessaan melko tasaisesti elinvaiheiden välillä. Sidottujen menojen ja tulojen suhdetta tarkasteltaessa kuitenkin huomataan, että menot kuormittavat enemmän yhden hengen talouksia ja yhden vanhemman talouksia tulotasosta riip-

pumatta. Lisäksi, kuten aikaisemmin on havaittu, pienituloisilla tämänkaltaiset elinvaiheeseen ja elämäntilanteeseen viittaavat seikat näyttäivät vain korostuvan (ks. Niemelä 2004).

Pienituloisuuden muutokset eri toimeentulomitoilla

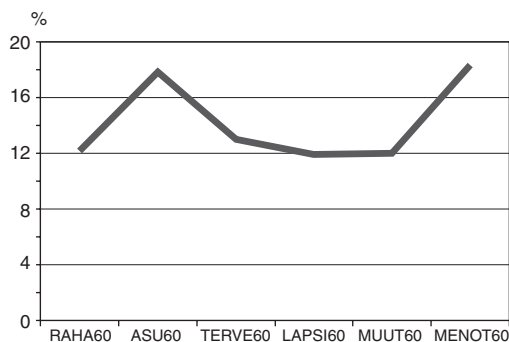
Miten sidottujen menojen huomioon ottaminen taloudellista toimeentuloa mitattaessa näkyy lopputulostasolla? Muuttuuko toisin sanoen kuva pienituloisuuden laajuudesta ja paikantumisesta, kun tarkastellaan toimeentulomitoja, joissa erilaisia sidottuja menoja on otettu huomioon?

Kuviossa 1 tarkastellaan pienituloisten osuutta koko väestössä eri toimeentulomitoilla. Ensimmäisenä esitetään pienituloisuusaste, joka on laskettu pelkästään rahatuloilla (RAHA60). Tämän jälkeen tarkastellaan kunkin menoerän pääryhmää erikseen: aluksi pienituloisuusaste lasketaan siten, että rahatuloista vähennetään asumismenot (ASU60), tämän jälkeen tarkastellaan toimeentulomittaa, jossa rahatuloista on vähennetty terveydenhoitomenot (TERVE60), kolmanneksi toimeentulomittaa, jossa rahatuloista on vähennetty menot lapsiin (LAPSI60), ja neljänneksi toimeentulomittaa, jossa rahatuloista on vähennetty muut menot (MUUT60). Lopuksi pienituloisuusaste lasketaan siten, että rahatuloista vähennetään kaikki sidotuiksi katsotut menot (MENOT60).

Kuviosta 1 huomataan, että asumismenojen huomioon ottaminen nostaa pienituloisuusastetta huomattavasti. Lisäksi terveydenhoitomenojen huomioon ottaminen nostaa pienituloisuusastetta jonkin verran. Sen sijaan menot lapsiin ja muut menot eivät muuta pienituloisuuden laajuudesta saatavaa kuvaa. Kokonaisuudessaan sidottujen menojen huomioon ottaminen nostaa pienituloisuusastetta nimenomaan asumismenojen ja terveydenhoitomenojen takia.

Edellisissä tarkasteluissa huomattiin, että erityyppiset sidotut menot kohdistuvat eri tavoin eri väestöryhmiin. Yleisen pienituloisuusasteiden vertailun lisäksi kiintoisaa on se, millä tavoin sidottujen menojen huomioon ottaminen muuttaa pienituloisuudesta saatavaa väestöryhmittäistä kuvaa. Kuviossa 2 asiaa on tarkasteltu kotitaloustyyppin mukaan. Yleisesti ottaen kaikkien toimeentulomittojen mukaan pienituloisuus on vähäisintä lapsettomilla pareilla, kahden huoltajan lapsiperheillä ja muilla kotitalouksilla. Näissä kotitalouksissa huomattavaa on lisäksi se, että sidottujen menojen huomioon ottaminen ei vaikuta kovin

Kuvio 1. Pienituloisuusasteet eri toimeentulokäsitteillä, %

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta

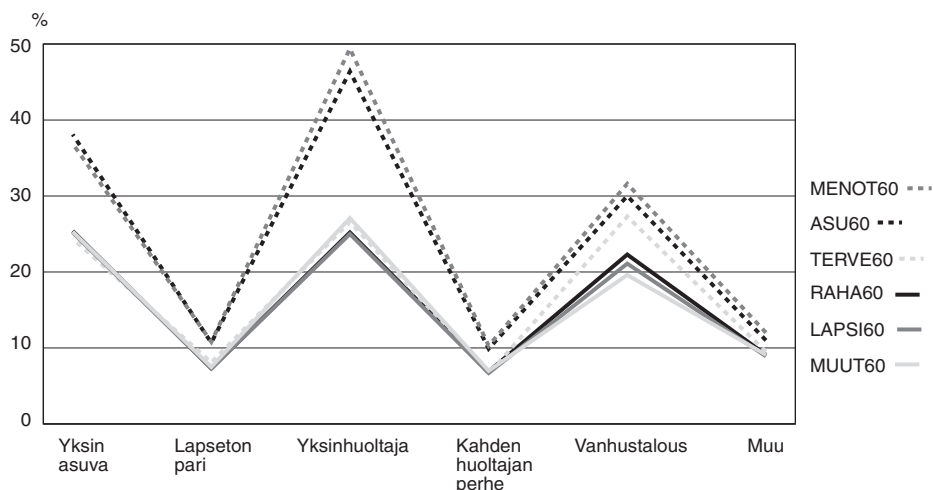
kaan paljon kotitalouksien pienituloisuusasteisiin.

Suurimmat pienituloisuusasteet ovat yksinhuoltajatalouksilla ja yksin asuvilla. Näiden kotitaloustyyppien kohdalla sidotuista menoista ennen kaikkea asumismenot nostavat pienituloisuusastetta. Kiintoisa havainto syntyy, kun tarkastellaan vanhustalouksia. Vanhustalouksilla erityyppiset sidotut menot näet vaikuttavat kaikkein selkeimmin pienituloisuudesta saatavaan kuvaan. Vanhustalouksilla asumismenojen ja terveydenhoitomenojen huomioon ottaminen nostaa pienituloisuusastetta, kun taas lapsiin liittyvillä menoilla ja muilla menoilla ei ole juuri vaikutusta.

Ikääntyneiden kohdalla sama havainto voidaan tehdä myös kuviosta 3, jossa pienituloisuusasteita on tarkasteltu kotitalouden viitehenkilön iän mukaan. Erityyppiset sidotut menot muuttavat ennen kaikkea yli 65-vuotiaiden pienituloisuudesta saatavaa kuvaa, mutta pienituloisuusasteiden hajoamista on havaittavissa jo 55–64-vuotiaiden kohdalla. Riippumatta toimeentulomitasta kaikkein pienituloisimpia ovat nuoret, kun taas 35–54-vuotiaiden pienituloisuusasteet ovat kaikkein pienimmät. Sidotuista menoista ennen kaikkea asumismenojen huomioon ottaminen nostaa pienituloisuusastetta kaikissa ikäryhmissä. Asumismenojen huomioon ottaminen muuttaa pienituloisuuden kuvaa erityisesti ikäryhmien ääripäissä.

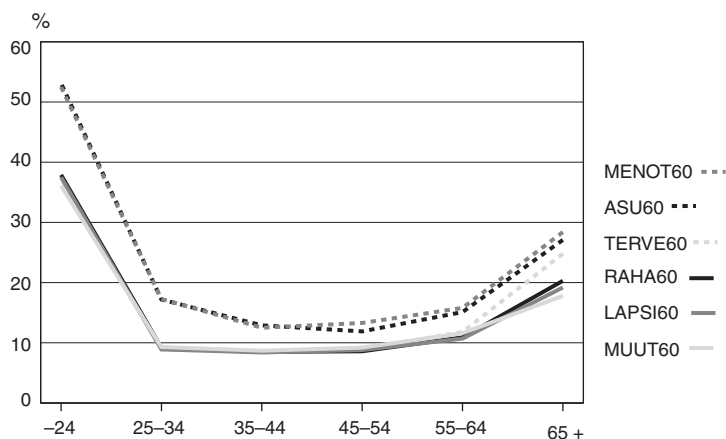
Taulukossa 4 väestöryhmittäisten pienituloisuusriskien tarkastelua jatketaan siten, että huomio kiinnitetään jo aiemmin kirjallisuudessa ehdotettuihin toimeentulomittoihin. Näitä ovat Soininvaaran (1994, 198) ehdottama perustulo, Sihvon (1997, 168) käyttämä vapaa tulo ja Hiilamon (2002a) kehittämä elinvara. Näitä toimeen-

Kuvio 2. Pienituloisuusasteet kotitaloustyyppin mukaan eri toimeentulokäsitteillä, %

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta

Kuvio 3. Pienituloisuusasteet viitehenkilön iän mukaan eri toimeentulokäsitteillä, %

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta

tulomittoja verrataan pelkästään rahatuloilla laskettuun pienituloisuusmittaan (RAHA60) sekä kaikki sidotut menot huomioon ottavaan toimeentulomittaan (MENOT60).

Perustulossa rahatuloista on vähennetty menot asumiseen ja lasten päivähoitoon, kun taas vapaassa tulossa rahatuloista on vähennetty menot asuntolainojen korkoihin ja kuoletuksiin, terveydenhoitoon, lasten päivähoitoon ja koulutukseen. Elinvarassa rahatuloista on vähennetty vuokrakulut, ay-jäsenmaksut ja lasten päivähoitomaksut. Toimeentulomitat vaikuttavat eri tavoin pienituloisuuden laajuudesta saatavaan kuvaan. Pelkillä

rahatuloilla mitattuna pienituloisten osuus väestöstä on 12,2 prosenttia, kun se perustulolla mitattuna on 17,5 prosenttia, vapaalla tulolla 12,2 prosenttia ja elinvaralla 17,4 prosenttia. Kaikkein suurimman pienituloisuusasteen, 18,3 prosenttia, antaa pienituloisuusmitta, jossa otetaan huomioon kaikki sidoituksi katsotut menot.

Kotitaloustyyppin suhteen yksin asuvien ja yksinhuoltajien pienituloisuusriskit ovat selkeästi suurimmat. Lisäksi vanhustalouksien pienituloisuusriskit ovat keskimääräistä suurempia. Sen sijaan kahden huoltajan lapsiperheiden pienituloisuusriskit ovat kaikkein pienimmät. Riskit

Taulukko 4. Väestöryhmien pienituloisuusriskit eri pienituloisuusmittareiden mukaan, %

	RAHA60	MENOT60	"Perustulo"	"Vapaa tulo"	"Elinvara"
Koko väestö	12,2	18,3	17,5	12,2	17,4
Kotitaloustyyppi					
yksin asuva henkilö (alle 65 v.)	25,4	36,9	37,6	24,1	38,6
lapseton pari (molemmat alle 65 v.)	7,3	10,8	10,6	7,5	11,6
yksinhuoltajatalous	25,2	49,4	47,1	25,2	48,2
2 huoltajan lapsiperhe	6,9	10,3	9,9	6,9	10,2
vanhustalous (vain 65 v. täyttäneitä)	22,3	31,6	28,5	24,2	23,4
muu talous	9,1	12,0	10,9	8,2	10,6
Ikä					
-24	37,9	52,5	52,9	35,5	56,8
25-34	9,2	17,3	17,3	10,4	18,5
35-44	8,5	12,5	12,6	7,7	13,3
45-54	8,6	13,2	12,2	8,3	12,3
55-64	10,9	15,8	14,4	10,8	13,9
65-	20,3	28,4	25,9	22,0	21,4
Sosioekonominen asema					
maatalousyrittäjä	21,5	18,5	16,3	20,2	19,2
muu yrittäjä	10,4	14,9	12,3	10,7	10,3
toimihenkilö	2,3	7,3	7,0	2,6	7,7
työntekijä	5,6	10,7	10,4	5,5	10,9
opiskelija	58,2	68,2	70,1	57,5	76,1
eläkeläinen	19,3	28,3	26,6	20,4	23,0
pitkäaikaistyötön	66,2	77,1	76,5	61,5	77,3
muu	38,8	64,4	64,4	36,8	66,9
Asunnon hallintasuhte					
oma asunto	8,0	9,7	8,4	8,9	6,4
vuokra-asunto	22,9	40,3	40,9	20,3	45,7
muu	21,7	36,9	36,3	22,8	39,4

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta

vaihtelevat jonkin verran käytetystä toimeentulomitasta riippuen. Lisäksi melko yleinen trendi on se, että pienituloisuusasteet kasvavat, kun sidottuja menoja otetaan huomioon. Riskien vaihtelusta huolimatta käytetyllä toimeentulomitalla ei ole suurtakaan vaikutusta pienituloisuusriskien väestöryhmittäiseen kuvaan.

Myös ikäryhmittäisessä vertailussa eri toimeentulomittojen antama kuva pienituloisuusriskeistä on yhteneväinen. Pienituloisuus kohdistuu ikäjakauman ääripäihin ja ennen kaikkea nuoriin alle 25-vuotiaisiin. Sosioekonomisen aseman suhteen tulokset kertovat melko yksiselitteisesti, että työvoiman ulkopuolella olevilla on suurimmat pienituloisuusriskit. Lisäksi kaikilla pienituloisuusmitoilla mitattuna pitkäaikaistyöttömien riskit ovat kaikkein suurimpia. Melko yleinen trendi on se, että pienituloisuusriskit kasvavat, kun toimeentulomitassa otetaan huomioon sidottuja menoja. Poikkeuksena ovat maatalousyrittäjät, joiden pienituloisuusriski on suurimmillaan silloin,

kun pienituloisuuden mittana käytetään ainoastaan rahatuloja. Lisäksi vapaalla tulolla mitattuna opiskelijoilla, pitkäaikaistyöttömällä ja muu sosioekonominen asema -ryhmään kuuluvilla riskit ovat pienempiä kuin rahatuloilla mitattuna.

Voidaan olettaa, että maatalousyrittäjien poikkeuksellista asemaa sosioekonomisen aseman tarkastelussa selittää ennen kaikkea se, että maatalousyrittäjät ovat valtaosin asunovelattomia omistusasujia. Tämä automaattisesti vähentää asumiseen tarvittavia rahamenoja. Asunnon hallintasuhteen mukaan tulokset ovatkin selkeitä. Pelkillä rahatuloilla mitattuna vuokralla asuvien köyhyysriski on lähes kolminkertainen omistusasujiin verrattuna. Ainoastaan vapaalla tulolla mitattuna vuokralla asuvien pienituloisuusriski on pienempi kuin rahatuloilla mitattuna. Kaikki sidottu menot huomioon ottavan toimeentulomitan mukaan vuokralla asuvien pienituloisuusriski on noin nelinkertainen, kun se perustulolla mitattuna on noin viisinkertainen omistusasujiin verrattuna.

Suurin ero saadaan elinvaralla, jossa vuokralla asu-
vien pienituloisuusriski on noin seitsenkertainen
omistusasujiin verrattuna. Tämä kuitenkin selit-
tyy pitkälti siitä, että elinvarassa asumismenoista
on otettu huomioon ainoastaan vuokratulot, kun
muissa asumismenoja huomioon ottavissa toi-
meentulomitoissa on otettu huomioon myös
omistusasumiseen liittyviä kuluja, kuten asunto-
lainojen korkoja ja yhtiövastikkeita (ks. tarkem-
min taulukko 1).

Johtopäätökset

Taloudellisen tasa-arvoisuuden takaaminen ja
köyhyyden estäminen tai vähentäminen ovat kes-
keisimpiä hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan ta-
voitteita. Tässä mielessä ennen kaikkea hyvin-
vointivaltion tulonsiirtojärjestelmillä on nähty
olevan keskeinen rooli (Mitchell 1991). Tulon-
siirtojärjestelmien näkökulmasta tuloilla mitatun
taloudellisen huono-osaisuuden mittaaminen on
keskeistä, sillä tulojen kohdentaminen pienitu-
loisille väestöryhmille on helpompaa ja yksinker-
taisempaa kuin vaikkapa välttämättömyyksiksi
katsottujen kestokulutushyödykkeiden omistuk-
sen takaaminen.

Tuloihin perustuvaa köyhyyden mittaamista-
paa on kuitenkin kritisoitu liian kapea-alaiseksi:
pienituloisuutta tutkimalla ei tavoiteta ihmisten
vaihtoehtoja, elinolosuhteita eikä toimeentulo-
vaikeuksia (esim. Ringen 1987, 155–161; Gor-
don & al. 2000, 89–90). Erilaisten sidotuiksi kat-
sottujen menojen huomioon ottaminen on tapa,
jolla köyhyyden mittaamista voidaan laajentaa pi-
täytyen kuitenkin edelleen siinä, että tulot ovat ta-
loudellisen huono-osaisuuden mittaamisen läh-
tökohta. Otettaessa huomioon kotitalouden si-
dottuja menoja on muistettava, että sillä, mitä
menoja otetaan huomioon, saattaa olla merkitys-
tä pienituloisuuden laajuudesta ja väestöryhmit-
täisestä paikantumisesta saatavalle kuvalle.

Tässä tutkimuksessa havaittiin, että sidotut men-
not ovat yhteydessä kotitalouksien elämäntilan-
teeseen ja elinvaiheeseen. Tässä yhteydessä tar-
kastelluista sidotuista menoista asumismenot ovat
koko väestön tasolla suurin menoerä. On kuiten-
kin lisättävä, että vaikka muut sidotut menot ovat
koko väestön tasolla keskimääräisesti pieniä, ni-
iden vaikutus kotitalouksien toimeentuloon saat-
taa olla elinvaiheesta riippuen keskeinen.

Kuten aiemmissa tutkimuksissa on todettu, asu-

mismenot ovat elinvaihesidonnaisia siten, että asu-
mismenot pienenevät siirryttäessä nuorimmasta
ikäryhmästä vanhimpaan (esim. Matala 2000). Li-
säksi odotettua on myös se, että terveydenhoito-
menot ovat elinvaihesidonnaisia siten, että menot
kasvavat iän karttuessa. Lapsiin liittyvät menot,
joissa tässä tutkimuksessa keskityttiin ennen kaik-
kea päivähoitomaksuihin, korostuvat ennen kaik-
kea niissä lapsiperheissä, joissa nuorimman lapsen
ikä on 3–6 vuotta (ks. myös Forssén 1998; Hiila-
mo 2002b). Lisäksi muut sidotut menot, kuten
opintolainojen korkomaksut, vakuutukset ja eri-
laiset veronluonteiset maksut, ovat tyypillisiä en-
nen kaikkea keski-ikäiselle väestölle.

Kotitalouksien toimeen tuleminen näkökulmas-
ta kiintoisa vertailun kohde on yhden hengen ta-
louksien ja yhden vanhemman talouksien vertaa-
minen kotitalouksiin, joissa on useampia työikäisiä
ihmisiä. Tulokset tukevat aiempia tutkimustulok-
sia siitä, että niin sanottu kahden elättäjän malli
antaa huomattavaa toimeentuloturvaa jo sellaise-
naan (ks. myös esim. Kangas & Ritakallio 2003;
Airio & Niemelä 2004). Tämä seikka tulee esiin
tarkasteltaessa esimerkiksi päivähoitomaksuja, jot-
ka korostuvat suhteellisesti yhden vanhemman ta-
louksissa. Lisäksi tarkastellut menoerät rajoittavat
kotitalouksien kulutusmahdollisuuksia ja rahan-
käyttöä ennen kaikkea yhden hengen talouksissa ja
yhden vanhemman talouksissa.

Tulosten mukaan sidottujen menojen huomi-
oon ottaminen vaikuttaa pienituloisuuden laa-
juudesta saatavaan kuvaan. Asumiskulujen hu-
mioon ottamisesta on keskusteltu köyhyyskirjal-
lisuudessa, ja tämä tarkastelu osoittaa, että tällä
keskustelulla on keskeinen merkitys kotitalouk-
sien toimeentuloa mitattaessa (ks. esim. Bradbu-
ry & al. 1986; Chotikapanich & al. 2003; Rita-
kallio 2003). Asumismenot ovat tässä tutkimuk-
sessa tarkastelluista sidotuista menoista selkeästi
suurin menoerä ja tämän vuoksi ne myös vaikut-
tavat eniten pienituloisuuden laajuudesta saat-
avaan kuvaan.

Tulokset tukevat suurimmalta osin aikaisem-
min saatuja tuloksia pienituloisuuden paikantu-
misesta. Kotitaloustyyppin mukaan yksin asu-
vien ja yksinhuoltajatalouksien taloudellinen tilanne
on todettu jo aiemmin huonoksi. Lisäksi pienitu-
loisuuden on osoitettu paikantuvan ennen kaik-
kea nuoriin ja pitkäaikaistyöttömiin (esim. Heik-
kilä 1990; Kangas & Ritakallio 2003). Kuten ai-
emmin on havaittu, asumismenot korostuvat en-
nen kaikkea nuorten kohdalla (ks. esim. Matala

2000; Ritakallio 2003). Lisäksi ylipäätään nuorten tilanne ei näytä hyvältä, eikä tätä selitä pelkästään opiskelu, sillä nuorten taloudellisen toimeentulon on osoitettu olevan heikko, vaikka he olisivat jo töissä (Airio & Niemelä 2004).

Sidottujen menojen huomioon ottaminen vaikuttaa myös jossakin määrin pienituloisuusriskien väestöryhmittäiseen kuvaan. Yleinen trendi on se,

että miltei kaikissa väestöryhmissä pienituloisuusriskit kasvavat, kun toimeentulomitassa otetaan huomioon sidottuja menoja. Kaiken kaikkiaan voidaan lisäksi sanoa, että yleisellä tasolla pakolliseksi tai sidotuiksi katsottujen menojen huomioon ottaminen korostaa entisestään pelkillä rahatuilloilla mitattujen pienituloisten heikkoa asemaa.

KIRJALLISUUS

- AIRIO, ILPO & NIEMELÄ, MIKKO: Turvaako työ köyhyydeltä? Tutkimus työssä olevien köyhyydestä vuosina 1995 ja 2000. *Janus* 12 (2004): 1, 64–79
- ATKINSON, ANTHONY B. & RAINWATER, LEE & SMEEDING, TIMOTHY M.: *Income Distribution in OECD Countries. Evidence from Luxembourg Income Study*. Paris: OECD, 1995
- ATKINSON, TONY & CANTILLON, BEA & MARLIER, ERIC & NOLAN, BRIAN: *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002
- BAXTER, J. L. & MOOSA, I. A.: The consumption function: A basic needs hypothesis. *Journal of Economic Behavior & Organization* 31 (1996): 1, 85–100
- BERNSTEIN, JARED & BROCHT, CHAUNA & SPADE-AGUILAR, MAGGIE: *How Much Is Enough? Basic Family Budgets for Working Families*. Washington: Economic Policy Institute, 2000
- BETSON, DAVID M. & WARLICK, JENNIFER L.: *Alternative Historical Trends in Poverty*. *American Economic Review* 88 (1998): 2, 348–231
- BRADBURY, BRUCE & ROSSITER, CHRIS & VIPOND, JOAN: *Poverty, Before and After Paying for Housing*. SWRC Reports and Proceedings No. 56. Sydney: Social Welfare Research Centre, University of New South Wales, 1986
- BRADSHAW, JONATHAN & MITCHELL, DEBORAH & MORGAN, JANE: *Evaluating Adequacy: The Potential of Budget Standards*. *Journal of Social Policy* 16 (1987): 2, 165–181
- BRADSHAW, JONATHAN & MORGAN, JANE: *Budgeting on Benefits: The Consumption of Families on Supplementary Benefit*. *Occasional Papers no. 5*. London: Family Policy Studies, 1987
- BURKE, TERRY: *Housing and Poverty*. P. 165–184. In: Fincher, R & Nieuwenhuysen, J. (eds.): *Australian Poverty: Then and Now*. Melbourne: Melbourne University Press, 1998
- CHOTIKAPANICH, DUANGKAMON & FLATAU, PAUL & OWYONG, CHRISTINA & WOOD, GAVIN: *Poverty and Income Inequality Measurement: Accommodating a Role for Owner-Occupied Housing*. *The Economic Record* 79 (2003): special issue, 26–39
- DEWILDE, CAROLINE & DE KEULENAER, FEMKE: *Housing and Poverty: The 'Missing Link'*. *European Journal of Housing Policy* 3 (2003): 2, 127–153
- FLATAU, PAUL & WOOD, GAVIN A.: *Comprehensive Income Measures, Housing Equity, and Tax-Transfer Effects*. *Australian Economic Papers* 39 (2000): 3, 327–346
- FORSSÉN, KATJA: *Children, Families and the Welfare State. Studies on the Outcomes of the Finnish Family Policy*. Research report 92. Helsinki: Stakes, 1998
- GALTUNG, JOHAN: *The Basic Needs Approach*. In: Lederer, Katrin in cooperation with Galtung, J. & Antal, D. (eds.): *Human Needs: A Contribution to the Current Debate*. Massachusetts: Gunn & Hain Publishers Inc., 1980
- GOODIN, ROBERT E.: *Reasons for Welfare. The Political Theory of the Welfare State*. Studies in Moral, Political and Legal Philosophy. New Jersey: Princeton University Press, 1988
- GORDON, DAVID & PANTAZIS, CHRISTINA & TOWNSEND, PETER: *Absolute and overall poverty: a European history and proposal for measurement*. P. 79–105. In: Gordon, D. & Townsend, P. (eds.): *Breadline Europe. The measurement of poverty*. Bristol: The Policy Press, 2000
- HAATAJA, ANITA: *Yksinhuoltajien työmarkkina-aseman muutokset Suomessa*. Teoksessa: Forssén, K. & Haataja, A. (toim.): *Yksinhuoltajuus Suomessa*. 2004 (ilmestyy)
- HAGENAARS, ALDI & DE VOS, KLAAS & ZAIDI, M. ASGHAR: *Poverty Statistics in the late 1980s*. Luxembourg: Eurostat, 1994
- HEIKKILÄ, MATTI: *Köyhyy ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa*. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8. Helsinki: Sosiaalihuollitus, 1990
- HIILAMO, HEIKKI: *Perhepolitiikkaa mikrotasolla*. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2000): 6, 502–519
- HIILAMO, HEIKKI: *Perhepolitiikka vedenjakajana – Suomen ja Ruotsin linjavaiennat 1997–2002*. *Aiheita* 13/2002. Helsinki: Stakes, 2002. 2002a
- HIILAMO, HEIKKI: *The Rise and Fall of Nordic Family Policy. Historical Developments and Changes during the 1990s in Sweden and Finland*. Research Report 125. Helsinki: Stakes, 2002. 2002b
- KANGAS, OLLI & RITAKALLIO, VELI-MATTI: *Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990-luvulla*. S. 49–91. Teoksessa: Kangas, O. (toim.): *Laman varjo ja nou-*

- sun huuma. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 2003
- KOTTALOUKSIEN KULUTUSMENOJEN MUUTOSSUUNNAT. Tulot ja kulutus 2003: 21. Helsinki: Tilastokeskus, 2003
- MACK, JOANNA & LANSLEY, STEWART: Poor Britain. London: George Allen & Unwin, 1985
- MATALA, TIMO: Nuoret luopumassa asunnon omistusprojektista? Hyvinvointikatsaus 4/2000, 17–23
- MITCHELL, DEBORAH: Income Transfers in Ten Welfare States. Aldershot: Avebury, 1991
- NIEMELÄ, MIKKO: Välttämättömyyskulutusta? Tutkimus pienituloisten kulutusrakenteesta 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa: Ahlqvist, K. & Raijas, A. (toim.). Ilmestyy 2004
- NOLAN, BRIAN & WHELAN, CHRISTOPHER T.: Resources, Deprivation, and Poverty. Oxford: Clarendon Press, 1996
- NOSOSCO. Social Protection in the Nordic Countries 2001. Scope, expenditure and financing. Copenhagen: Nordic Social Statistical Committee no. 21:03, 2003
- ORSHANSKY, MOLLIE: Counting the Poor: Another Look for the Poverty Profile. Social Security Bulletin 28 (1965): 1, 3–29
- PARPO, ANTTI: Tulonsiirtojärjestelmän synnyttämät tuloloukut. Raportteja 262. Helsinki: Stakes, 2001
- PODOLUK, JENNY R.: Incomes of Canadians. Ottawa: Canada Dominion Bureau of Statistics, 1968
- PRYKE, RICHARD: Taking the Measure of Poverty. A Critique of Low-Income Statistics: Alternative Estimates and Policy Implications. Research Monograph 51. London: Institute of Economic Affairs, 1995
- RIIHILÄ, MARJA & SULLSTRÖM, RISTO: Tuloterot ja eriarvoisuus suuralueilla pitkällä aikavälillä 1971–1998 ja erityisesti 1990-luvulla. VATT-tutkimuksia 80. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2001
- RINGEN, STEIN: The Possibility of Politics. A Study on the Political Economy of the Welfare State. Oxford: Clarendon Press, 1987
- RITAKALLIO, VELI-MATTI: Köyhyys Suomessa 1981–1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista. Tutkimuksia 39. Helsinki: Stakes, 1994
- RITAKALLIO, VELI-MATTI: The Importance of Housing Costs in Cross-National Comparisons of Welfare (State) Outcomes. International Social Security Review 56 (2003): 2, 81–101
- ROWNTREE, SEEBOHM B.: Poverty. A Study on Town Life. London, Edinburgh, Dublin and New York: Thomas Nelson & Sons, 1901
- SAUNDERS, PETER: Living Standards, Choice and Poverty. Australian Journal of Labor Economics 1 (1997): 1, 49–70
- SEN, AMARTYA: Inequality Re-examined. Oxford: Clarendon Press, 1992
- SIHVO, TUURE: Pienituloisten kulutus 1990–1994. S. 165–179. Teoksessa: Heikkilä, M. & Uusitalo, H. (toim.): Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Raportteja 208. Helsinki: Stakes, 1997
- SOININVAARA, OSMO: Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. Juva: WSOY, 1994
- VEIT-WILSON, JOHN: Setting Adequacy Standards. How governments define minimum incomes. Bristol: The Policy Press, 1998
- VENTI, STEVEN F. & WISE, DAVID A.: Aging and the Income Value of Housing Wealth. Journal of Public Economics 44 (1991): 3, 371–397
- WOLFF, EDWARD N.: Wealth Holdings and Poverty Status in the US. Review of Income and Wealth 36 (1990): 2, 143–165.

ENGLISH SUMMARY

Mikko Niemelä: Compulsory expenditure in the measurement of household financial position (Sidotut menot taloudellisen toimeentulon mittaamisessa)

This study is concerned with the measurement of household financial position from the point of view of incomes and consumption expenditure, specifically with the question of how compulsory expenditure can be taken into account in these measurements. The question is tackled by exploring, first, the breakdown of compulsory expenditure in different population groups; second, the ratio of compulsory expenditure to incomes; and third, how the picture that is drawn of the extent of low income and its occurrence in different population groups is affected by the inclusion of compulsory expenditure in the calculations. The study is based on Statistics Finland's Consumer Survey in 2001 (N = 5,495). The methods of analysis include examinations of medians, and low income is examined using standard methods by low-income rates. Accord-

ing to the results compulsory expenditure is associated with the household's current life situation. Housing costs are the single biggest compulsory expenditure item, and the inclusion of these costs has the greatest impact on the picture of the extent of low income. The inclusion of compulsory expenditure in the calculations also changes the risks of low income in different population groups. In virtually all population groups the risks of low income are increased when compulsory expenditure is taken into account in the measure of financial position. All in all the inclusion of compulsory expenditure further underlines the disadvantaged position of low income groups as measured on the basis of monetary income alone.

KEY WORDS

Households, financial position, compulsory expenditure, low income, consumption, measurement

Liitetaulukko 1. Kulutusyksikköä kohti lasketut rahamenot tunnuslukujen valossa kulutusmenoerittäin (€/vuosi), maksimiarvot (Max.), keskiarvot (Ka.) ja keskihajonnat (KH)¹

	Max.	Ka.	KH
Asuminen	19 061	2 012	1 403
varsinaisen asunnon vuokra	9 284	775	1 485
omistusasunnon yhtiövastikkeet	7 680	299	612
asuntolainojen korot	14 016	402	797
varsinaisen asunnon tontin vuokra, omakotikiinteistön palo- vakuutusmaksu ja omakotikiinteistön osuus kotivakuutuksesta	1 060	31	78
varsinaisen asunnon vesi- ja jätevesimaksut	625	54	82
varsinaisen asunnon energia	8 011	451	348
Terveys	10 037	554	833
lääkkeet	6 647	162	401
lääkinnälliset tarvikkeet ja välineet	7 274	88	236
lääkäri-, sairaala- ja poliklinikkamaksut	9 923	304	601
Lapset	5 802	116	345
päivähoitopalvelut	3 154	110	333
menot perus- ja keskiasteen koulutukseen	5 410	6	90
Muut	6 782	621	492
opintolainojen korot	1 682	18	77
veronluonteiset maksut	5 432	122	274
työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksut	1 095	137	148
vakuutukset	3 805	344	282
Yhteensä	19 563	3 303	1 737

¹Tunnusluvut laskettu koko väestön tasolla.

Lähde: Tutkijan laskelmat Tilastokeskuksen kulutustutkimuksesta